

JAHON TILSHUNOSLIGIDA KRIMINALINGVISTIKA (TURLI TIZIMLI TILLAR MISOLIDA)

Abdujalilova Ruxshona Abdug'afforzoda

Ingliz tili o'qituvchisi, Mustaqil tadqiqotchi

E-mail: rukhshonaabdujalilova9418@gmail.com

Tel: +998 91 976 90 94

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kriminalingvistikaning jahon tilshunosligidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Kriminalingvistika – tilshunoslik va kriminalistika fanlarining kesishgan nuqtasida shakllangan, sud jarayonlari, tergov faoliyati, huquqiy ekspertizalarda tilning turli jihatlarini o'rganishga yo'naltirilgan interdistsiplinar soha hisoblanadi. Maqolada turli tizimli tillarda, xususan, ingliz, o'zbek, yapon va mandarin - xitoy tillarida kriminalingvistik tahlil metodlari hamda ularning o'ziga xosliklari ko'rib chiqilgan. Jumladan, yozma matnlarni ekspertiza qilish, tovushli ma'lumotlarni tahlil qilish va huquqiy diskursni tadqiq qilishda lingvistik omillarning roli o'rganiladi. Ushbu maqola xalqaro kriminalingvistikaning rivojlanish tendensiyalari va tadqiqot metodologiyasini tahlil qilishga hissa qo'shadi.

***Kalit so'zlar:** Kriminalingvistika, tilshunoslik va kriminalistika, sud lingvistikasi, huquqiy diskurs, matn ekspertizasi, tovush tahlili, turli tizimli tillar*

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется роль и значение судебной лингвистики в мировой лингвистике. Криминальная лингвистика представляет собой междисциплинарную область, образовавшуюся на стыке языкознания и криминалистики. В статье рассматриваются методы криминологического анализа в разных системных языках, в частности английском, узбекском, японском и китайском, и их особенности. В частности, изучается роль языковых факторов при экспертизе письменных текстов, анализе звуковых данных и исследовании юридического дискурса. Данная статья способствует анализу тенденций развития и методологии исследования международной криминологии.

***Ключевые слова:** судебная лингвистика, лингвистика и криминология, судебная лингвистика, юридический дискурс, экспертиза текста, звуковой анализ, различные систематические языки.*

KIRISH

Jinoyat tergovlarida lingvistik dalillarni tekshirish sud-tibbiyot tahlilining muhim jihati bo'lib, aybdorlarni aniqlash va jinoiy javobgarlikka tortishni osonlashtiradi. Sud-tibbiy tilshunoslik ilmiy tadqiqot sifatida tilni huquqiy kontekstda qo'llashni o'rganadi va turli jinoiy senariylarda muhimligini isbotlaydi (**Maite Correa** 2013). Bu shubhali shaxsning shaxsini yoki niyatini ko'rsatishi mumkin bo'lgan muhim lingvistik maslahatlarni aniqlash uchun yozma yoki yozib olingan hujjatlarni sinchkovlik bilan tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Masalan, sud-tibbiyot ekspertlari dalilning muallifligi yoki haqiqiylikni aniqlash uchun dialektlarni, sintaksisni va semantik naqshlarni sinchkovlik bilan tekshiradilar. Bu jarayon sud-tibbiy dalillarning boshqa shakllari yetishmasligi mumkin bo'lgan hollarda muhim ahamiyatga ega bo'lib, sud jarayoni uchun mustahkam asos yaratadi. Sud-tibbiyot tilshunosligi jinoiy muloqotning lingvistik kichik farqlar haqida tushuncha berish orqali til va huquqni muhofaza qilish organlari o'rtasidagi tafovutni yo'qotadi, adolatning aniq va to'g'ri bajarilishini ta'minlaydi.

Sud-tibbiy tilshunoslik 1960-yillarning oxiri va 1970-yillarning boshlarida tan olingan tadqiqot sohasi sifatida paydo bo'ldi. Sud-tibbiy tilshunoslikning peshqadam vakillaridan biri professor Yan Svartvik bo'lib, u o'zining "*Evans bayonotlari*" kitobida "sud lingvistikasi" atamasini birinchi bo'lib qo'llaganligi aytiladi.

1968-yilda chop etilgan *Sud-tibbiy tilshunoslik ishi*, ushbu kitobda Svartvik Timoti Jon Evansning 1949-yilda Londondagi Notting-Xill politsiya bo'limida politsiya xodimlariga bildirilgan bayonotlarini tahlil qiladi. Bu Buyuk Britaniyadagi muhim jinoiy ish edi, chunki Evans xotini Beril va uning o'n to'rt oylik qizi Jeraldinni o'ldirishda nohaq ayblangan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Garchi sud jarayonida Evans aybiga iqror bo'lgan bo'lsa ham, u buni oilasining o'limi tufayli yuzaga kelgan stress tufayli hissiy va jismoniy charchaganligi sababli qilgan, deb ishoniladi. politsiya zo'ravonligi qurboni bo'lsa, u tan olmasa. Bundan tashqari, sud-tibbiyot ekspertizasi yetarli darajada bo'lmagani politsiyaga to'sqinlik qildi, bu esa asosiy dalillarni e'tiborsiz qoldirdi. Biroq, politsiya bu bayonotlarni rad etdi va Evans o'z ixtiyori bilan tan olganini ta'kidladi. Shuning uchun kim bo'lishini hakamlar hay'ati hal qilishdi haqiqatni aytdi va oxir-oqibat Evans aybdor deb topildi va o'limga hukm qilindi.

Evansning bayonotlari o'sha paytda taniqli jurnalist Lyudovik Kennedi tomonidan so'roq qilingan. Kennedi "*O'n Rillington Pleys*" (1961) kitobini yozgan, unda Evansning e'tiroflariga ishora qilib, u "*bu ikkala "iqror"* ham yolg'on ekanligini ta'kidlagan, chunki Evansning lug'ati va so'zlari bir xil emas edi. Natijada, professor

Yan Startvik ularni tahlil qilish uchun tayinlandi va u keyinchalik Evans tomonidan ishlab chiqarilgan ikki xil aloqa usuli mavjud degan xulosaga keldi. Birinchisi taqlid qilingan so'zlashuv usuli bo'lsa, ikkinchisi rasmiy yozma ro'yxat bo'lib, unda politsiya institutsional tilining bir qator belgilari mavjud. Shu sababli, boshqa dalillar bilan bir qatorda, Evans o'ziga tegishli bo'lgan bayonotlarni aytib bera olmasligi aniqlandi.

Nihoyat, Evans qatl etilganidan uch yil o'tgach, Jon Kristi- Beril va Jeraldinni o'ldirgan shaxs ekanligini tan oldi. Kristi Evansning qo'shnisi va uy egasi edi va u Evansning sudida ayblov guvohi sifatida ishtirok etdi. Keyinchalik, u yana bir qancha ayollarni, jumladan, o'z xotinini ham o'ldirgani ma'lum bo'ldi. Ushbu kashfiyotdan so'ng, Evans 1966 yilda vafotidan keyin avf etildi va qo'shimcha ravishda, bu ish Buyuk Britaniyada o'lim jazosini bekor qilishga yordam berdi. Shunga ko'ra, Evansning ishi sud-tibbiy tilshunoslikning rivojlanishidagi yetakchi holat sifatida keltirilgan, chunki sud-tibbiy tilshunoslik tilni huquqiy kontekstda tahlil qilish muhimligini va uning jinoiy sud ishlari natijalariga ta'sirini ta'kidladi.

Tilshunoslik profilini yaratishda foydalaniladigan texnika va vositalar sezilarli darajada rivojlanib, sud-tibbiyot ekspertlarining lingvistik ma'lumotlardan mazmunli xulosalar chiqarish qobiliyatini oshirdi. Sud-tibbiy tilshunoslikning ushbu sohasi til modellarini tahlil qilish uchun turli usullarni qo'llashni o'z ichiga oladi, bu esa potentsial jinoyatchilarni muloqot uslublari asosida aniqlashga yordam beradi. Ushbu usullar orasida nutq tahlili, fonetik tahlil va sotsiolingvistik profillash mavjud bo'lib, ularning har biri ma'ruzachining shaxsiyati, kelib chiqishi va mumkin bo'lgan motivatsiyalari haqida noyob tushunchalarni taqdim etadi. Masalan, nutqni tahlil qilish, tilning kontekstda qanday qo'llanilishini o'rganadi va darhol aniq bo'lmasligi mumkin bo'lgan asosiy niyatlar yoki his-tuyg'ularni ochib beradi. Fonetik tahlil ovozli yozuvlar bilan bog'liq hollarda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lishi mumkin bo'lgan aniq vokal xususiyatlarni aniqlashga qaratilgan (Claudia Gallego Balcells 2023). Bunday vositalar sud-tibbiyot tilshunoslariga tergovchilarga gumonlanuvchilarni qisqartirish yoki boshqa dalillarni tasdiqlashda sezilarli yordam beradigan batafsil profillarni yaratishga imkon beradi.

Qonun tili - bu huquqiy kontekstda qo'llaniladigan tilni tahlil qilishga qaratilgan sud-tibbiy tilshunoslik sohasi. Tilning bu turi murakkab va huquqiy bo'lmagan mutaxassislar tomonidan tushunish qiyinligi bilan ajralib turadi. Shuning uchun ham bu sohaga ixtisoslashgan sud-lingvistlar huquqiy til haqida muhim tushunchalar bera oladilar.

Piter Tiersma (2006 yil, 7-bet) ta'kidlaganidek, *yuridik til "dunyodagi deyarli har qanday huquq tizimi tomonidan ishlab chiqilgan so'zlashuv va yozishning o'ziga*

xos uslubi”dir. Shunga qaramay, huquqiy til o'zining murakkabligi va uni kundalik tildan ajratib turadigan xilma-xil xususiyatlari bilan xarakterlidir. Tiersma (2006) huquqiy tillar ular qo‘llanilayotgan millat yoki davlat tarixining, shuningdek, ko‘rib chiqilayotgan huquq tizimining o‘ziga xos rivojlanishining mahsuli ekanligini ta’kidlaydi. Shuning uchun ham hozirgi huquqiy leksikani tushunish uchun ingliz tilining tarixini tan olish muhimdir. Chet tilining ta’siri yuridik tilning murakkabligiga hissa qo’shdi.

Yuridik til kundalik nutq va yozuvdan farq qiladi, chunki u o'zining murakkabligi va tushunarsizligi bilan mashhur. Bhatiya (1993, b. 101) ta’kidlaganidek, *"Qonunchilik yozuvi ma'lum darajada mashhurlikka ega bo'lib, kamdan-kam hollarda ingliz tilining boshqa turlari bilan tenglashtiriladi. U uzoq vaqtdan beri tushunarsiz iboralar va aylanmalar, uzoq davom etgan konstruktsiyalar va burilish sintaksisi, aftidan ma'nosiz takrorlar va arxaizmlar uchun tanqid qilingan."*

Shunday qilib, yuridik ingliz tilini oddiy tilga nisbatan murakkabligi va uzoq va murakkab konstruktsiyalar va arxaik iboralar bilan tavsiflanganligi sababli turli xil ingliz tili deb ta’riflash mumkin (Tiersma, 2006). Boshlash uchun, talaffuz va morfologiya sezilarli darajada farq qilmasa-da, sudlanuvchi kabi ba’zi so’zlar va iboralar turlicha talaffuz qilinishi mumkin, /dɪ'fɛn.daɛnt/ yoki /dɪ'fɛn.dənt/ (Tiersma, 2006, b. 13), yuridik kasb. Bundan tashqari, Kristal va Davy (1969) huquqiy hujjatlarda qonuniy harakatlar uchun zarur bo’lgan shartlar va talablarning ko’pligini aks ettiruvchi murakkab grammatikaga ega uzun jumlar mavjudligini ta’kidlaydilar.

Yuridik til leksikasi texnik lug‘at va arxaizm, eskirgan so‘z va iboralar bilan to’ldiriladi. Bu arxaik atamalar tilga salmoq va vakolat berib, rasmiyatchilikka urg‘u beradi. Misollar huquqiy shartnomalarda (Tiermsa, 1999) yoki foydalanishda qo‘llaniladigan "shartnomada mavjud", (Crystal & Davy, 1969 b. 207) kabi tuzilmada "biz shu bilan bildiramizki ..." ni o'z ichiga oladi. Shuning uchun, bunday tildan foydalanish qonunlar va ko'rsatmalar bilan ishlashda mumkin bo'lgan noaniqlik va turli talqinlardan qochishga yordam beradi. (Gibbons, 2003, b.41) Shunga qaramay, ushbu murakkab va eskirgan tildan foydalanish natijasida u huquq tizimidan bexabar kishilar uchun uni tushunib bo'lmaydigan qilib qo'yishi, chalkashlik va tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, sud tilshunoslari yuridik til va kundalik til o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish orqali huquqiy tizimni samarali tushunishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Tilshunoslikning jinoyatlarni ochishga ta’sirini ko’rsatadigan amaliy tadqiqotlar ushbu sohaning real senariylarda amaliy qo‘llanilishi va samaradorligini ta’kidlaydi. E’tiborga molik holatlardan biri jabrlanuvchilarga yuborilgan tahdidli xatlarda

mavjud bo'lgan o'ziga xos lingvistik xususiyatlar asosida gumonlanuvchini aniqlash uchun sud lingvistikasidan foydalanish bilan bog'liq. Mutaxassislar sinchkovlik bilan tahlil qilish natijasida gumonlanuvchining ma'lum bo'lgan muloqot odatlariga mos keladigan tildan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlay oldilar, natijada ular qo'rqishlariga olib keldi. Ushbu ish jinoiy tergovda lingvistik dalillarning muhimligini ta'kidlab, arzimas tuyulgan tafsilotlar murakkab ishlarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, sud-tibbiy tilshunoslikning muvaffaqiyatlari faqat yozma hujjatlar bilan cheklanmaydi; Ovozni tahlil qilish jinoyatchilarning ovozlarni yozib olish mavjud bo'lganda aniqlashda ham muhim rol o'ynadi (Claudia Gallego Balcells 2023). Ushbu amaliy tadqiqotlar sud tilshunosligining jinoiy sudlov tizimiga qo'shgan bebaho hissasini ta'kidlab, tilning adolatni ta'minlash vositasi sifatidagi qudratiga dalil bo'lib xizmat qiladi.

Til tizimlarining jinoiy aloqa shakllariga ta'siri juda katta, chunki jinoyatchilar ko'pincha til xususiyatlaridan o'z niyatlarini yashirish yoki aniqlashdan qochish uchun foydalanadilar. Mandarin - xitoy kabi ohang elementlari bo'lgan tillarda ohangdagi nozik o'zgarishlar ma'noni keskin o'zgartirishi mumkin, bu esa sud-tibbiyot tekshiruvlarida audio yozuvlarni sharhlash vazifasini murakkablashtiradi. Xuddi shunday, yapon tili kabi hurmat va xushmuomalalik strategiyalaridan keng foydalaniladigan tillar, ayniqsa, kodlangan yoki bilvosita muloqotda o'zaro munosabatlarning asl mohiyatini aniqlashda o'ziga xos qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Jinoyatchilar ushbu lingvistik xususiyatlardan noqonuniy faoliyatni yashirish yoki ochiq tilsiz tahdidlarni etkazish uchun foydalanishi mumkin, bu esa sud-tibbiyot ekspertlarining ishini murakkablashtirishi mumkin. Turli til tizimlarining o'ziga xos xususiyatlarini tushunib, sud-tibbiyot ekspertlari ushbu muloqot strategiyalarini yaxshiroq taxmin qilishlari va dekodlashlari mumkin, natijada jinoiy niyatni ochish qobiliyatini oshiradilar.

Ko'p tilli jinoiy aloqalarni talqin qilish til va madaniy omillarning murakkab o'zaro ta'siri tufayli sezilarli qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Sud-tibbiyot lingvistlari kod almashishning murakkabliklarida harakat qilishlari kerak, bu erda odamlar bir suhbat davomida tillar o'rtasida almashadilar, ko'pincha xabarlarni yashirish yoki muayyan guruhlarga a'zolikni bildirish uchun. Ko'p madaniyatli jamiyatlarda keng tarqalgan bu hodisa tilshunoslardan ko'p tillarni bilishni va tildan foydalanishga ta'sir qiluvchi madaniy kontekstlarga sezgir bo'lishni talab qiladi. Bundan tashqari, jinoiy xabarlarning tarjimalari, agar aniqlik bilan ishlanmasa, farqlarning yo'qolishiga yoki noto'g'ri talqin qilinishiga olib kelishi mumkin. Bu vazifa tillarda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentlari bo'lmasligi mumkin bo'lgan jargon, jargon yoki dialektal o'zgarishlarning potentsial mavjudligi bilan yanada

murakkablashadi. Shunday qilib, sud-tibbiyot ekspertlari ko'p tilli dalillarni samarali talqin qilish va sud jarayonlarida to'g'ri tushunchalarni taqdim etish uchun lingvistik tajriba va madaniy tushunish kombinatsiyasidan foydalanishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Bhatia, V.K. (1993) *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*, London: Longman
2. Claudia Gallego Balcells(2023) An Overview of Forensic Linguistics and its Application in RealLife Cases. diposit.ub.edu
3. Crystal, D. & Davy, D. (1969). *Investigating English style*. London: Longman.
4. Gibbons, J. (2003). *Forensic linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd
5. Kennedy, L. (1961) *Ten Rillington Place*. Littlehampton Book Services Ltd
6. Maite Correa(2013) Forensic Linguistics: An Overview of the Intersection and Interaction of Language and Law. <https://www.researchgate.net/publication/314426867>
7. Tiersma, P. M. (1999). *Legal language*. Chicago: The University of Chicago Press
8. Tiersma, P. (2006). Nature of legal language. In Gibbons, J. & M. T Turell, *Dimensions of Forensic Linguistics*. (pp. 7-25). John Benjamins.